

Naeruse lause huligaansest tõetruudusest, Jüri Üdi näitel¹*Liisi Rünkla*

Jüri Üdi lauses juhtub keelega miskit niivõrd kummalist, et olgugi tost menetlusest kirjutatud võrdlemisi mitmekesiselt ja palju, ei kao ära küsimus, kuidas ometi. Siingi ei taotleta ära seletada, kuidas see lause ehmatab. Üdi lause kaudu jäädakse siin silmitsema üht üldisemat struktuurset tõsiasja kõnepraktikas, küsimust (alati juba traditsiooniseose) keele toimest lävelistel (ikka konkreetsetel, niisiis rabavalt võrratutel) juhtudel. Et kollektiivsetes lausumisseadetes ajuti tabatakse ennekuulmatut, on küllap pigem väga harilik seos, ometi tingib see mitmetes keeleteooriates metoodilist imestust, milletaoline ka siinset tööd kannab.

Eitamata, et Jüri Üdi luuletab, võib kummatigi ka jaatada tähelepanekut, et ta lauset ehitab proosakirjaniku meetod. Siinset lähenemist keskendab otsus jaatada, et kuigi Üdi lause selgelt eristub mitteluulest, kujuneb see ometi nagu proosakirjaniku menetlusega. Tõsiasia, et lause ühtlasi vormistub värsskõnena, seejuures kuigivõrd ei eksita, sest mõõde, mis siinset lähenemist ses lauses paelub, ei pruugi sõltuda värsist otse või põhimiselt. Keskendutakse mõõtmele lauses, mida võiks ehk nimetada eksistentsiaalseks või ökosofiiliseks.

Siin lähtutakse tähelepanekust, et Üdi lause näitab (ehmatab lugeja nägema) miskit üldisemat kollektiivsete lausumisseadete toimes, ja siinse ülesandeks saab visandada skeem kirjeldamiseks näidatut. Skeem ehitub Mihhail Bahtini mitmehäälsuse ja naeru mõistete ümber, milles on selgesti paista, kuidas alati juba tsitaadilises, ikka paljuhäälses lausumispraktikas jäädakse tõetruuks (kehtestatakse tõtt) nimelt mõningase huligaansuse (*mu süda valutab mu poiss / on huligaan küllap vist // eile tuli ta koju // vaatas peeglisse / vahetas kuube // siis vaatas peeglisse / vahetas kuube // siis vaatas peeglisse / vahetas ilmet // sellega läks // ja mina vana isa / jäin koju teda armastama* (Üdi 1971c: 18)) kaudu. Iseäranis torkab see silma puhul, mil Bahtini lugeda Søren Kierkegaardi taustal, nagu järgnevalt tehaksegi. Kuidas Bahtini Kierkegaardi-lugemine² ta mõisteloomes avaldub, siin ei jälitata (see on omaette teema), siin asetatakse vaid mõned mõisteloomemustrid kõrvuti.

Siin lähtutakse intuitsioonist, et keelepruuk paistab tahes-tahtmata läbi, nagu kõik elav loodus, et sõnaelu on vältimatult mitmehääline, tsitaadiline, sestap ka naerune ja tõetruu ühtaegu. Sel taustal küsitakse siin, kuidas juhtub, et luuleohtlik (*Aga luules siinamaani / püsib luuleoht* (Viiding 1980: 50)) lause ehmatab keelepruugi tingimatu tinglikkuse läbipaistvaks ka lugeja jaoks, kes ei oska end kaitsta teadmise kummastamise võtetest, konstruktiivse

1 Artikkel põhineb 2011. aasta kevadel Tartu Ülikooli semiootika osakonnas kaitstud magistritööl „Valulävelisest keelest, Jüri Üdi näitel”.

2 Et Bahtin (väga noorena, Odessas) Kierkegaardi luges ja talle kõik aeg hiljem oma töödes ähmase paratamatusega viitas (harva otsesõnu tsiteerides), on seos, mida on korduvalt nimetatud (näiteks Pedersen 1974, Holquist 2001).

faktori rakendumisest materjalil. Luule lugemine (analüüsi asemel silmitsus) siin on teadlikult (ehk lausa metoodiliselt) pindne. Proovitakse jälgida, kuidas luuleohtlik seostub muu lause sisse tahes-tahmata (*suurem mäletaja siiski ma ei ole / aga pole ma ka unustaja mingi* (Üdi 1973: 10)), kuidas nihutab lugeja tundlikkust viisil, mis argikeelelegi tabatav. Katsetatakse, mis juhtub, kui jälgida luuletust niisama vahetult nagu kimalase lendu või päevalille kasvamist. Kirjutatakse paistma kõhklusil (kõnepruugi tingimatut tinglikkust), parafraaseeritavate arusaamised segavad üksteisele vahele, näitematerjal valgub arutluskäigu hulka (*Ja minust ta ära ei pääse! Ta lepib sellega jälle!* (Üdi 1973: 29)). Terminid kujundatakse argikeelest, kõhedalt kaine (eksplitsiitselt kõhkleva) pruugi kaudu.

1.

Küllap on luule lugemine üdimalt osalus, usaldav tegu. Luuletaja lause kehtestab maailma, praktiseerides miskit, mida võiks nimetada näiteks vabaduseks läbi paista. Et luuletaja lause paistab pingsalt läbi, ja vabadus, mis seeläbi paistma jääb, on ikka miskit väga konkreetset, üht, esitab see lugejale tahes-tahmata ja alati absoluutse nõude: embkumb. Liigutab, väga. Või jätab ükskõikseks, jääb rääkima mööda. Luulet ei saa vaidlustada. Ja luulest asjalikult ning sisukalt kõnelda pole sestap samuti võimalik. Kuivõrd ükskõikseks jätvale tekstile ei saa lugeja ilmselt pihta, liigutav tekst aga on ta tajustruktuure alati juba sel määral ümber kujundanud, et ta suhe teksti ei saa enam olla asjalik (*maja põlemisest möödas vaevalt nädal / Krauklis vana on ta pole enam noor* (Üdi 1974: 40)). Et ta on juba osaline.

Proosateksti puhul näikse nii lugeja kui ka kirjutaja osalus mõnevõrra vähem nõudlik, nagu võimaldaks haakumist ka tingimisi, niivõrd-kuivõrd. Proosa võib kütkestada ka poleemilise materjalina, võib mängida peitust, keerutada, vaadata ajuti tõtt nii muuseas. Elusat lauset keskendab alati küll miski seesmine paratamatus, väga konkreetne rütm, mis loob tähendust pingsamalt kui ükski koodi või konksuna tuvastatav aspekt ses. Ometi näikse tõsi, et korduval lugemisel avastatakse proosateksti koest ikka mitmeid varem varju jäänud hääli (*sõnavara on päritav / päranduskiri on ahjus* (Viiding 1980: 18)), luuleteksti tajus ei pruugi muutuda suurt midagi. Nagu oleks luuletekst lugejal esmalugemisest saati täielikult käes (veres), nõnda et iga järgmine lugemine võib vaid taas aktualiseerida toda sähvatust, ei muud, sellal kui proosateksti annab alati veel natukene lähemalt vaadata, nagu õnapuulehte näiteks.

Intuitsioon kogu keelepruugi tsitaadilisusest toetub siin vene avangardi kirjandusteoorial Mihhail Bahtini variandis. Sõna mitmehäälsuse teemat, millest nimetatud tsitaadilisus otseselt tuleneb, arendab Bahtin proosateoreetilises töös „Sõna romaanis“ („Слово в романе“, kirjutatud 1934–1935, avaldatud 1975).

Bahtini intuitsioonis määratleb kõige huvitavamad proosat omalaadne paljusus, romaan on kunstiliselt korrastatud mitmekesisus ajalooliselt konkreetsetest kõneviisidest, keeltest, häälttest (Bahtin 1975: 76). Sestap proosakirjanikul nagu ei olevatki oma keelt, talle kuuluvat

vaid teatav mängustiil (samas, 124), määratlemaks pinnavirvendust, kuidas nende mitmete võõraste keelte segu parajasti paistab. Proosakirjanik kõneleb kõik aeg otsekui kaude. Ta mitte ei väljendu sõnas, vaid näitab sõna (samas, 112) ja osaleb sõnas selgelt teisiti, nii. Ta ei tunne keelt sel viisil, nagu tunneb (või tunneks, kui kuuluks) müüti, keel ei nõua ta absoluutset osalust, pigem on keel hüpotees (samas, 181–182) teiste seas. Näitaja kõneleb otsekui kõrvalseisjana, küll tajudes, et sõnad teatavas mõttes kehtestavad tõtt, ent tõe tinglik loomus jääb ta kõnes selgelt paistma. Sõnas väljenduja kõne, vastupidi, kehtestaks justkui miskit singulaarset, tingimatut.

Bahtini variant luule ja proosa raskuskeskmed³ visandada toimub kahe tekstiloome-meetodi väljajoonistamise kaudu. Luuletaja kuulub oma keelde, kõik, mida ta näha, kuulda, teada võib, tunneb ta selle keele kaudu (samas, 99). Ta sõna ei kõhkle, väljendab otse üht väga konkreetset tõelust. Ja ta kontrollib oma keelt täielikult nagu. Lause rütm loob luules niivõrd pingisa ühtsuse (samas, 111), et sõnad justkui unustavad muud võimalikud kontekstid, tähistavadki nii-öelda kirjutaja-truult ja ainuüksi nii. Proosakirjanikul sellist rütmiliselt pingestatud oma keelt pole. Ta taotlused murduvad võõraste keelte seesmistest loogikate kohaselt, kõik ta sõna on pool-teise (samas, 106). Alati juba võõra sõna valguses/udus (samas, 90), näitab proosakirjaniku kõne, kuidas teadvus on tahes-tahtmata sotsiaalne, sestap ka mitmehäälne.

Tundlikumaks nende kahe tekstiloome-meetodi seas näikse Bahtin pidavat proosakirjaniku oma, millele ta hoolika väljapuhastamise järel kirjutab ometi osaks ka luuletaja meetodi kütkestavama omaduse, nii-öelda orgaanilise seoses-olu (samas, 143) kehtestatava tegelikusega, mis vormuvat nimelt pingisa vastutustundliku tervikutaju kaudu, ja sõna tingimatu elususe tõttu. Kuivõrd nimelt sõna elusus võimaldavat sel jääda truuks ühtaegu nii kõikvõimalikele päritud kontekstidele kui millelegi, mida tavaks nimetada autori taotluseks, jääda ses tahes-tahtmata tinglikus rollis (keel on ju alati teater⁴) ometi teataval väga otsesel, vahendamatul viisil tõetruuks (näitleja on ikka ka pundar päris lihtsat materjali, käekäiku ja silmitsust ja häält). Kuigi proosakirjaniku lause ei ole tema keel ega tema pind, võib ta ses ometi rõhutada, tahta ja vastutada (samas, 227). Kesk keelte sumisevat paljusust võib ta mõnes sõnas lausa kaitsetult paista, kuigi samas naeruselt mängida kõhklemist. Ta lause võibki olla näitlik ja kaalukas ühtaegu.

3 Boriss Tomaševski raskuskeskme-mõiste luule ja proosa kõnetüüpide eristamisel püsib siinse taustal nii Juri Lotmani (2006a: 53) kui ka Jaak Põldmäe (1974: 18) edasikirjutuste kaudu.

4 Parafraseeritav vahest nõustunuks siinkirjutaja vaheleseguga. Ehk kujundanuks selline intuitsioon Bahtini mõisteloomet samavõrd mõödapääsmatul moel, juhtunuks ta silmitsi nii võrratult eheda teatriga kui see (*siis selle ühe kummarduse sees / on veel üks kummardus / mu südames* (Viiding 1980: 37)), mis sinset vormib.

Jüri Üdi mängib luuletaja meetodiga (viidatud klassikalisel kujul) pigem harva. Ta sõna jõud näikse kujunevat pigem nimetatud kolmanda võimaluse kohaselt, mil võõrastel häälteil mängides öeldakse kõik aeg miskit rabavalt selget, oma ja ehedat. Küllap pole selline praktika meetodina kuidagi erandlik, küllap joonistub ses välja pigem teatav kirjutuse ideaal, ei vähe- mat ega konkreetsemat, ja siin jäädakse autori stiili asemel kirjeldama kirjutusprotsessi invarianti hoopis. Ometi, see ei pruugigi olla eksitus, kui taotluseks tõesti pigem Jüri Üdi juhtumi näitel visandada miskit, mida võiks kõhklevalt nimetada keele biosemiootikaks.

2.

Kuidas sõna elusus Jüri Üdi lauses niivõrd pingsalt paistab, et võib mõistlik tunduda kõnepraktika tingimatut läbipaistvust just sellise lause kaudu osutada, on Hasso Krull prantsuse traditsiooni (iseäranis Deleuze/Guattari) taustal tabavalt näidanud, nii tuleb järgnevalt pisut Krulli tööle peatuda, kuivõrd ähmase paratamatusega toetuks sinne sel tahes-tahtmata. Krulli lugeja võib kergesti uskuma jääda, et Üdi lauses on võimalik miskit niivõrd kummalist kui „puhas väljendus, mitte „millegi väljendus”, vaid „seesugune väljendus”” (Krull 1991: 85), nagu oleks võimalik kirjutus ilma subjektiivsuset, maskeeringuta niisiis, selges eesti keeles tõesti. Kirjutaja on keeles osaline, tal on näitlejatöö „puhta väljenduse teatris” (samam, 86), ja stiili ses mängus ei mingit. Ta kirjutab, „nagu tunneks ta end võõrana omaenda keeles. Missugune ahastamapanev kuivus, talumatu triviaalsus” (samam, 89). Ta kirjutab nii, kuidas keel tingib. Ta lausumine on „puhas jaatus” (samam, 89). Keel on kirjutaja keha ja keskkond, ja kirja materjal. Ja kirjutus võimaldab keelele paista.

Samuti võib Krulli lugeja kahtlustama jääda, et teatav subjektiivsus kannab ometi ka Üdi lauset, ent see subjektiivsus on iseäralik, see ei keskenda, justkui (nagu oleks subjektiivsuse traditsiooniline toime nimelt keskendada kõik paljusus ühes/mitmes kooskõlases tajutervikus, millega on võimalik samastuda, inimlikult). Võib niisiis omaks võtta võimaluse määratleda sellist kummalist subjektiivsust kui „keskmeta jaatus” (Krull 1998: 597). Jaatatakse Üdi lauses nimelt ju realistliku ingl⁵ kombel, „mis on korraga võõristav ja ülimalt tavaline” (samam, 614), seega siis mitte kuigi inimlikult, kuidagi teisiti. Kuivõrd Üdi lause näib koosnevat „tava- keele tükkidest”, ometi paistvat, kõlavat kummalise puhta intensiivsusega, sestap ikkagi aistitavalt valesi, teisiti, kuidagi tõesemini võib-olla, tekib „uue, ebareaalne keele tunne. See ebareaalne keel puudutab aga otse keelelise reaalsuse tuuma, andes aimu kõhedast tõsiasjast, et inimene iialgi täielikult ei taju, mida kõike keel temaga teeb” (Krull 2007: 153).

5 „Ta on nimelt *realistlik* ingel, see tähendab, ta ei korda järele kirjandusest tuntud romantiliste inglite traditsiooni. Ingel ei kehasta siin ülesööstu, ähvardust ega põgenemisvõimalust – ta kehastab pigem kainen vaadet maailmale, kainen sõna ingellikuses tähenduses.” (Krull 1998: 614–615.)

Et Üdi lause ammutab väljendatava just keelest, on Hando Runnel märkinud mõjusa kujundi kaudu, et luuletaja „on käivitanud keelemasina ja lasknud ennast keelel lihtsalt kanda, on läinud nagu läksid vesikirp või Kristus üle vee, vett mööda” (Runnel 1975: 162). Sellises vett mööda minekus viibitakse „ühisel tasapinnal”, kõik sõnad seisavad „kõrvuti ja läbisegi ja on võrdväärased” (samas, 164). Selline vett mööda minek on „lapselik”, kuivõrd vaid laps võib samal hääletoonil kõnelda maitseainetopsidest köögiriulil, tuisust ja valgest laevast. Seejuures on sellises vett mööda minekus kummalist elegantsi, nõnda on see ikka miskit „pühapäevasemat” (samas, 164). Miskit lapselikku ja pühapäevast niisiis on menetluses, mis tarvitab „kõnekeelest võetud lööksõnu, vanasõnu, väljendeid, kõnekäände, kunstluulest pärit motiive, värse, kujundeid”, viisil, et „nad on vabad endisest tähendusest ja väärtusest, sageli on nad ainult kõlad” (samas, 165).

See lapselik, pühapäevane menetlus näikse pruukivat keelt mitte otsustunult, vaid nimelt kuidagi juhtumisi. Mõistagi nimelt näikse, mõistagi hoiab ka keskmata jaatust jaataja, kõnelus ei saa olla lehesadu (*Meie eitus, meie jaatus / liugleb tuules nagu leht* (Viiding 1983: 51)) kuidagimoodi. Jääb paistma keelepruuk, mis justkui sõna tingimatut tinglikkust häälekalt täheldades mängib selle tinglikkuse teistlaadi kandvaks. Kui harilikult näikse võimalik sõnus midagi öelda seetõttu, et ollakse (keegi, kunagi) kokku leppinud, et need ja need sõnad tähistavad siin ja praegu neid ja neid päris asju (ja kuigivõrd viisakas ei ole tähistamisele viidata, meelde tuletada, et neid päris asju neis sõnus sellesama kokkuleppe rabeleduse tõttu ikkagi on harva tõesti paista, et ikka nad paistavad kuidagi viltu (*ei ole lõppu / raamatute riivil* (Üdi 1974: 38))), siis siin justkui viidatakse nimelt seda kokkuleppe rabeledust. Seejuures ei jääda trotslikult vait, ei öelda, et sõna ei ütle ja mina ei mängi. Öeldakse ehk, et sõna ütleb, näe, teisiti, ja veel, ja nii saab mängida ju küll, ja mängida ma tahan, aga kuidagi nii (*Nii on saadud ka mängu ajal, mängu kestel, mängu jooksul / peituminejaga kokku* (Üdi 1975: 18)), et oleks ajuti võimalik siin mängu sees vaadata tõtt, lille või lapsega teises. Võrratu on sellise mängija-nõudlikkuse juures, et see tõesti viib mängu pinnale, mil sõna ütlebki ühtäkki enam. Ütleb vähem ja ütleb enam ja ütleb nii, et lugejale jääb kummaline kõhe tunne, et siin öeldakse nüüd päriselt.

See päriselt-sõna jääb mõistagi lubamatuks tos prantsuse traditsiooni (metoodiliselt paljuses) kõnepruugis, ehkki võib-olla ka mitte, kui kõnelda selgelt paistma, et see on üks teine päriselt. Et see päriselt siin täheldab, kuidas sõna on alati juba võõra ootuse udus/valguses, alati juba viltu, ei saa sestap kuidagi kunagi tähistada miskit konkreetset, tõest. Et sõna ütleb ikka vaid seda, mida keeles on võimalik öelda, mida keeles juba loendamatu kordi on öeldud (*Ja iga / kord on kohutavalt korduv, kui astun paljajalu järve / kirmesjääle* (Viiding 1980: 16)), ütleb ikka vaid seda, mida keel öelda tahab. Aga, et kui keel tõesti nii mõjusalt kõike tajub kujundab, võib miski päriselt olla tabatav nimelt keele kaudu. Et kui täheldada oma keelde-suletuse tingimusi, ei pruugigi kõneleja olla enam nii suletud. Välja pääseb ehk sama harva, ent läbipaistvas keeles võib ometi saada natukene vähem petta.

3.

Kõik siinne kirjutus lähtub kahtlustusest, et inimelu argiseks keskkonnaks on tahes-tahtmata keel, ent samuti tähelepanekust, et ajuti katketakse keelest välja, juhtutakse päris konkreetset kogema ilu, lähedust, kirge või õudu, mis selgelt sõnastamatu, juhtutakse ekstaasi. Välistamata, et „kõik inimlik on keelesegune, kaasa arvatud meeleline tajus” (Undusk 1998: 62), et mõneti läbib keel siiski kõike, mida inimene kogeda võib, et ekstaasidki (need valus-õnnelikud irdumised igast mõistetavast) lähtuvad keelest ja mõjuvad tagasi keelde. Et keel toimib kõnelejale lausa keha eest mõneti, on sestap niisamuti ta tajus nullkraad ja norm (Merleau-Ponty 2003: 217), mille kaudu võtab kuju iga kogemus, et ka keelest-irdumise õnne tuntakse ikka vaid keele kaudu omandatud teadmise najal. Mitte, et see kuidagi kogemusliku tõe kaotaks, et ka rõõmus või jumalik või armas on keeleliselt konstrueeritud kategooriad.

Kui keelekeskkond on ikka niivõrd-kuivõrd ühine, iga kõnelus seostub alati juba-kõnelduga (kõnelusse juhtutakse ikka poole pealt, kõik juba ammu kestab), ollakse sõnas ehk mõnikordki päris tõesti koos, nii-õelda mõistetakse üksteist. Katkemise puhul keelekeskkonnast välja näikse katkeja jäävat päris omaette. Kui ka konkreetse välja-katkemise kogemuses ollakse näiteks kahekesi, jäädakse ometi omaette ses tähenduses, et ühtki kolmandat sama kogemuse sisse tegelikult ju pühendada ei saa. Katkemine keelest välja muudab inimese võrratult konkreetseks.

Kuidas välja-katkemise oht kõnetegevust kõik aeg luurab, visandatakse siia taustale taani filosoofi⁶ Søren Kierkegaardi mõisteloome toel, deemonliku paradoksi näitel. Et nimetatud ohtu viidatakse siin just Kierkegaardi kaudu, on osalt juhuslik. Kinnismõte, et kõik konkreetne katkestab keelt, kehtestab nii-õelda läve (ülemineku, seletamatu suunas), asub varem või hiljem kiusama väga mitmeid kirjutajaid. Kierkegaardi läbikirjutus tost kinnismõttest ei pruugi olla selgem kui mõni muu, ent nimelt sel on olnud konkreetne tõsine mõju ka mitmetele teistele tekstidele, mis käesoleva töö kujundavad (mõnel juhul otse, mõnel juhul prantsuse eksistentsialistide kaudu). Kierkegaardil õnnestub tost välja-katkemise ohust (mis on loomu poolt konkreetne, niisiis võrratu) ajuti kõnelda viisil, et ei paindugi arusaamatuks, püsib jälgitav. Tundmatuks paindumise ohu visandab ta tuntavaks, nimetab deemonliku paradoksiks, kirjeldab nagu lihtsa käitumismustri näitel, kuidas keelest välja katkenu (sisse-sulgunu) peitub trotslikult oma valu sisse, keeldub pääsemisest. Deemonlikuks paindutakse, kui keel juhtub kelleski toimima liig äkiliselt, muredalt, loomata kommunikatsiooni kontinuiteeti, sidusust.

6 Paraku on tavaks nimetada Kierkegaardi filosoofiaks, hoolimata korduvast tõrkumisest ta tekstides sellise rolli vastu. Olgugi ilmne, et kõik ta pseudonüümsed hääled on ironilised (sokraatilises mõttes, eelkõige), on siin otsustatud (Bahtini naerukäsitluse julgustusel) kõiki neid tõsiselt võtta. Et Kierkegaardi erinevad hääled üksteisele justkui vastu räägivad, ei tühista ühtki, pigem ilmutab, kuidas mitmehäälsuse paradoks on miskit väga reaalselt ja lausa harilikku.

Deemonliku kaudu iseenesesse ära eksitatud inimese kõhedust visandab üks Kierkegaardi häältest (Johannese päevaraamatu leidnud A) näiteks nii: „Mingit nähtavat muudatust nendega ei toimunud, nad elasid tavapäraselt edasi, käitusid nagu ennegi; ja ometi olid nad muutunud, seletamatult isegi nende endi jaoks, teistest rääkimata. Nende elu polnud katkenud ega murdunud, see oli paindunud neisse endisse; teiste jaoks kadunud, püüdsid nad asjatult iseennast leida.” (Kierkegaard 2007: 14.) See iseendasse paindumise kujund abstraheritakse mujal, teiste häälte kaudu, sisse-sulgumuse (*indesluttethed*) mõistesse, ja selgitatakse terminiks.

„Kartuse ja värina” lähteküsimuseks kujundab Johannes de silentio, kuivõrd on võimalik eetilises (üldises, keelelisest) välja kukkumine (lendutõus) jumaliku paradoksi kaudu (probleemi visandab ta Aabrahami ja Iisaku loo näitel), ent selle kõrval jälgib ta ka samast eetilises (üldises, keelelisest) välja kukkumist (lendutõusu⁷) deemonlikus paradoksis. Deemonliku paradoksi näiteks ses tekstis on merekoll, keegi, kes on jäänud „looduse või ajalooliste olude sunnil üldisest väljatõrjutuks” (Kierkegaard 1998: 172), olemata ise süüdi oma selja või nina kõveruses või kroonilises kurvameelsuses või mõnel muul kujul ilmnenud merekoll-tingimuses, üldnimetusega „vai lihas” (Kierkegaard 2006: 86). Merekoll „pääseb sel määral, kuivõrd ta end ilmutab” (Kierkegaard 1998: 163), kuivõrd erinevalt jumalikku paradoksi kukkunud Aabrahamist merekoll võib rääkida, „kui ta räägib, on tal võimalus saada traagiliseks kangelaseks” (samas, 161), niisiis üldiseks, keeleliseks, ilmseks.

Kuigivõrd kerge mõistagi ei saa rääkimine olla, kellelegi, kes sulgunud juba. „Ängi mõiste” kirjutaja Vigilius Haufniensis määratleb deemonlikkust kui „ängi hea ees” (Kierkegaard 2008: 141), täpsustades, et „deemonlikkus on enesesulgumus ja see ei ilmne vabatahtlikult” (samas, 147). Teist võib esimese täpsustuseks arvata see, kes veendunud, et „hea on ilmnenemine”, et hea on „lābipaistvus”, kusjuures see lābipaistvus võib tähendada nii ilmutust kui ka „kõige tähtsusetumat juhuslikku väljaütlemist” (samas, 152). „Surmatõve” kirjutaja Anti-Climacus täpsustab veelgi deemonliku veendumust, et ta piin, vaev, ahastus on „tema konkreetsest lēst eemaldamatu” (Kierkegaard 2006: 87–88), mistõttu meeletijärgi kõige kiuste „tahab selle igaveseks otsekui omaks võtta” (samas, 86).

7 Keelest kadumise suunad (vajumine, lendumine) on õigupoolest samaväärsed, kui neid keele seest nimetada. Ons kellegi vaikimine jumalik või deemonlik, võib päriselt teada ainult ta ise. Mõlemal juhul saab ilmsiks paradoks, mil kõik paistab läbi. Jumalikus paradoksis hūpatakse absurdi jõul, absoluutses usalduses, deemonlikus paradoksis keeldutakse hūppamast (või siis ei sõandata hūpata). Jumalik paradoks toob kaotsilāinu hūppega keelde tagasi, andes tal lakkamatult rōomustada absurdi jõul, deemonlik paradoks hoiab teda keelelises vaid māngult, hoiab ikka iroonilisel distantsil.

4.

Konkreetseks katkemine kukutab üksiku⁸ tahes-tahtmata paradoksi, mistõttu kõnelda tost enam ei õnnestu. Samas ei kaota paradoksi kukkunu kõnevõimet kuidagi kõikjal, kaotab sõna ikka pigem vaid konkreetse paradoksiga seoses. Kõigest muust võib ta kõnelda, ja kõnelebki. Proovib ajuti ehk paradoksistki kõnelda, ja kuni tast aru saadakse, on selge, et tuumsele paradoksis ei ole ta sõnad pihta saanud. Sõnus saab paradoksist ikka üksnes mööda rääkida⁹. Olgugi mõni möödarääkimine loob kõhkluse, et kõige sõnastatava kõrval või taga või ridade vahel on miskit veel. Paradoksi kogeda keegi keele sees ei saa, paradoksist teada küll.

Et deemonlikust paradoksist on (vahel, harva) võimalik ka välja pääseda, toimuvat keele kaudu, keelelise absurdi jõul. Keele kaudu selguvad deemonlikule ta sisse-suletuse tingimused, keele kaudu ilmneb tegelikkus, kuhu ta kuuluda tahab, ja ilmneb ta äng, mis siia kuulumise võimatuks teeb. Keel eristab deemonliku paradoksi jumalikust ja visandab pääsu. Pääsemine ise, teadagi, nõuab usku, absurdi jõul, ja kui mõnele deemonile see (usk siis) tõesti juhtub, ei ole ta küllap enam mingi deemon, vaid usu rüütel, too „ainumalt imepärane“ (Kierkegaard 1998: 189).

Absurdi visandamine keeles otsekui looks teatava lävelise (pidevuslävelise¹⁰) olukorra, mil mängitakse veel peaaegu harjumuspärasel viisil, ja ometi tuleb juba tahes-tahtmata tunda, kuis miski mängu tingimustes läbini kõhkleb. Emb-kumb, nüüd jäädaksegi kõhklema, või juhtub miskit, muud. Kõhkluse mõju üksiku hingelisele tasakaalule on mõistagi konkreetne, niisiis võrratu. Mõjub absurd õonestavalt või õnnestavalt või õonestavalt/õnnestavalt, teab üksik ikka vaid siis, kui absurd otse teda tabab. Absurd näitab üksikule ta absoluutset konkreetsust, ta nii-öelda absoluutset rabadust. Ollakse küll üdimalt seoses, keele kaudu (ühise, niivõrd-kuivõrd, alati juba), osaletakse, ja ikkagi püsib igas elus miskit veel, õudu ja õnne, mida jäägitult seostada ei anna. Teoreetiliselt näikse võimalik ses konkreetse rabedas ilus sellise õnneliku hooga elama jääda, et enam ei tulegi vankumist varjata, et intensiivistatakse niivõrd kergeks, et paradoksi rabadus enam ei katkesta keelt, see aga oleks, jah, ainumalt imepärane.

8 See, kellele paradoks juhtub, muutub (Kierkegaardi terminoloogias) üksikuks (*hiin enkelte*). Ta ei pruugi olla üksik üheski muus tähenduses kui see, et talle juhtunud paradoks lõikab ta ühistest lausumisseadetest ära, teatavas mõttes täielikult.

9 „Parfjon, sa küsisid mult enne, ja ma vastan nüüd: usulise tunde olemus ei anna end arutada ega mingi kuriteo või eksimuse või mingi ateismiga mööta; ta on midagi hoopis muud ja on seda igavesti, ta on midagi, mille vastu igasugune ateism igavesti oma tera nürib ja millest ta igavesti mööda rääkima peab.“ (Dostojevski 1975: 244.)

10 „Läveline joonistus on ebamäärane, sest asjade lävi ise on ebamäärane ja kujutu, juhul kui ta on pidevuslävi ja mitte eralduslävi.“ (Krull 2000: 246.)

Et murelikule uuesti meelde tuleks, et „absoluutselt samas mõttes kui lill on lill, absoluutselt samas tähenduses on tema inimene” (Kierkegaard 1998: 234), soovitab üks Kierkegaardi häältest (S. Kierkegaard) minna ja silmitseda tähelepanelikult lilli väljal ja taeva linde, „igasugune vääritimõistetavus tekib ju kõnest” (samam, 228), täpsustades veel tähelepanelikkuse laadi: „Niiviisi peab inimene, mitte hajameelselt ja pea laiali otsas, vaid keskendatud tähelepanuga ja järelemõtlikult – kui võimalik, siis imetlusega ja hoolikalt linde vaatlema” (samam, 241–242). Siiski, kuigi kõikvõimalikud mängud lille, rohuga (ehanigi) sageli tõesti toovad mureliku meelde kerguse, ei või need kedagi päästa sisse-sulgumusest. Võivad vaid lummata raskemeelse iroonia kergemeelseks irooniaks. Kuivõrd nemadki (lill ja rohi, ja lind) ei kõnele, ei saa nad luua teed paradoksist välja kellelegi, kes on substantsiaalselt siiski keeleline elukas. Deemonliku on sisse sulgenud keel, ja ainult keel võib ta sest sulgumusest päästa.

Lille ja linnu silmitsemisest paistab, kuidas võrratu võib olla igati argine ja seejuures ometi tabamatu, keelestatamatu¹¹. Ja kuidas võrratu ei pruugi tingimata ahistavalt sisse sulgeda kedagi, kuidas võrratu võib olla üdimalt õnnelik. Õnneliku võrratu kõrval paistab siiski olevat vaieldamatult reaalne ka teatav nukker võrratu, deemonlik sulgub ju veendumuses, et ei suuda end kellelegi mõistetavaks teha. Ehkki deemonliku jaoks on ta ahastuse võrreldamatus tingimatult reaalne, sõandatakse siin kummatigi kahelda selle reaalsuse nii-öelda paratamatuses. Deemonliku tingimus juhtub talle keele kaudu, ja kuigi keelel meisterliku keerutajana ajuti (või lausa sageli) omagi läbipaistvus peita õnnestub, võiks jonnakas idealist ometi väita, et keel ei saa tingida võrratut, kõik keeleline toetub tahes-tahtmata juba-öeldul, juba-mõeldul, juba-tuntul, sestap suhestub alati traditsiooniga. Jonnakas idealist võiks väita, et nukkrat võrratut ei saa olla (niivõrd kui nukker on tingitud keelelisest), et nukker võrratu on tahes-tahtmata eksitus, et tost leidub alati pääs, keele kaudu. Et sestap ainus tõesti võrratu võib olla õnnelik võrratu. Deemonlik võiks vaielda, et jonnakal idealistil jääb märkamata, kuidas deemonlik võib oma keelest tingitud ahastusega olla viibinud lille ja linnu seltsis, neid mõnevõrra uskumagi jäänud, ning seeläbi siis võrratut seganud hulka oma ahastusele, nõnda selle otsekui juba tõesti võrratuks muutnud. Kuivõrd deemonlikul ju sageli on silmi, kõrvu lillele ja linnule, deemonlik enamasti juba teab, et ilu päästab maailma (*sel turul läks kõik nii segi et vaadata oli valus / su urul üks käik üks pääs on kus oodata ilu palus* (Üdi 1971c: 22)), ta üksnes ei sõanda uskuda, et ka ta ise võiks osaleda ses maailmas, mida ilu lakkamatult päästab sisse-sulgumast.

5.

Olgugi konkreetset tuntu ikka erakordne ja ennekuulmatu, ei jää see kummatigi kunagi ka kuidagi keelest selgelt välja, kuidagi puhtalt, on ikka vaid juba-öeldust elavalt erinev

11 „Sest proovige seletada, kuidas teie elukäik ja saatus sõltub mõnest aiaäärsest tumerohelisest nõgesepõõsast ja kõigist neist lõhnadest, mida ta endas kinni hoiab. Te näete, kui hätta te jääte, kuigi, usun, pole teilgi vähimatki kahtlust, et olenevus on ja põhjatu peaaegu.” (Kõiv 1995: 13.)

(Merleau-Ponty 1964: 83). Kõne ja muu taju mängivad juba-öeldu materjalil, ajuti eheda tähelepanuga sel, kuidas konkreetne on elav ja sestap erineb aina (teisest ja endastki), aktiivselt. Kõneldakse otsekui samadel (kõigile antud) tingimustel, ja siiski kuidagi teisiti (*ja ma ei valeta sest vastikud on valed / kõik oli natukene hästi õnnestunud* (Üdi 1971c: 59)). Painavalt mõjusaks ei tee mõnda lauset ehk niivõrd retooriliste figuuride sugestiivne kohalolek (olgugi, et nad on ses kohal), nagu ka mitte oskuslik mäng vähem ja enam ootuspäraste heakõladega (olgugi, et mängitakse arbujaliku elegantsiga), vaid ehk nimelt see tavapäraste, kulunud, otsekui kõigile kuuluvate tingimuste naerune omaks-võtmine¹² ja oskus needsamad kulunud tingimused kõnelda imelikult ilusaks.

Kõik elav kõne sisaldab teiste hääli, mida antakse edasi väga erineva täpsusastmega, nagu ka väga erineva tähelepanuga kõne vältimatul pool-teise-vormil (*mina olin salaja ja avalikult kraade / vahetunnist tundi oli süda valune* (Üdi 1974: 42)). Kunstitekst (iseäranis mõistagi romaani kujul, aga ehk mõnevõrra kõigis žanrites, kui neid parajasti vormistatakse nii-öelda proosakirjaniku meetodiga) toob erinevad elavad keeled kontakti, võimaldades sedasi justkui ühisel pinnal paista, kuidas need kehtivad kõrvuti ja seostes (*see on ju selge väikeselgi lapsel, / et võti pole teie enda käes* (Üdi 1973: 32)), ja kuidas õnnelikul juhul lausa valgustavad üksteist läbi. Kui on võimalik kõrvuti elavaks kirjutada vägagi erinevad keelelised reaalsused, saab nagu pilttselgeks, et ühelgi neist ei või olla absoluutset kehtivust kuidagi, aga samas ka, et igaüks neist tõesti kehtestab tervikliku, konkreetse ja mõneti eneseküllase (keskendava subjekti jaoks tingimatu) tegelikkuse. Ühtlasi, kui võrd reaalsus sarnaneb maskimänguga, ilmneb kuidagi tundlikuma viisina sellise tegelikkuste-paljusega seostumiseks narri või lapse osa (Bahtin 1975: 215–219).

Kummatigi jääb elav sõna tahes-tahmata tõetruuks, iga naeruselt öeldud lause on ühtlasi ikka ka jaatamine (Bahtin 1975: 230). Sõna vältimatu enesejaatus näikse andvat naerule väga tõsise ülesande (*ja sees on tunda kuidas see ei väsi / kes lubab naerdes kanda kaotusi / ma lähen erru helendab mu säsi / ma usun laotust mitte tõotusi* (Üdi 1971a: 21)). Naeru osa lauses teeb pingsamalt paistvaks lause vormistuse (vorm kipub ikka lummama, püüdluses kehtestada nagu otseteed, muuta lugeja jaoks tingimatult reaalseks mõned väärtuslikud sisud), võimaldades seeläbi juhtumisi, mil lugeja ühtaegu elabki vastkehtestavas ilus (on juba päästetud) ja samas siiski täheldab kirjutava päästeoperatsiooni tinglikkust. Näikse võimalik naeruse lausega lummata kuidagi valetamata (*kuigi maalitud on kolle, / annab sooja tuli – jaa!* (Viiding 1983: 50)).

Naerune kõnepruuk ilmutab „keele enese hajameelsusi” (Bergson 2009: 70). Keelelise absurdiga nagu ehmatatakse (mustrisse harjunud) tähelepanu, äratatakse märkama, jälle (*jälle*

12 Traditsiooniline ootus nii-öelda päris luule suhtes justkui eeldaks, et ses kehtestatakse pingsa rütmistamise abil ainumalt omad, võrratud tingimused, venitatakse tavakeel kuidagi täiesti teiseks.

jälle jälle jälle / käivad ajaloolise ainega filmi võtted. Et tehakse filmi „Kõigi / maade pühakud tulevad Heina Turule” (Viiding 1991: 167)), „algupäraselt läbielatud” iga tunde tuumas, kõigi keeles-kujundatava „umbisikulise ilme” (Bergson 2009: 98) kihtide all (sees, vahel, pinnal). Argine hajameelne keekekasutus nagu vangistaks harjumusse, mil elav kestus pole enama osa ajast tajutav (*on vaasi pandud sümbol, mitte lill / on suhu pandud sümbol, mitte piip / on häälestatud sümbol, mitte pill / ja kostab viiul, mitte muusika* (Viiding 1978: 143)) kõigis ta põgusates nüanssides, varjundites, kihtides, nagu sulgeks ehedast elust välja. Kunstitöö (meelt kokku pannes näiteks¹³) nagu otsiks pääsu tundliku elutähelepanu juurde tagasi/ edasi, et „panna meid kogema seda, mida ta ei suudaks meile seletada. Niisiis otsib ta oma tunde väliste väljenduste seast välja sellised, mida meie keha hakkab masinlikult, kuid kergelt jäljendama, kui ta neid täheldab, asetades meid hoobilt neid tekitanud määratlematusse psühholoogilisse seisundisse” (Bergson 2006: 19).

6.

Tunde väliste liigutuste jäljendamise kaudu võidakse otse tunde tuumale pihta saada, kui kõik elav paistab mõnevõrra läbi. Sellist loodusteaduslikku tõsiasja kirjeldatakse biosemiootilises arusaamises näiteks seosega, et mittediskursiivsel viisil näitab kõigi elusolendite praegune vorm alati nende elutingimuste jälgi (Weber 2001: 161). Selline läbipaistvus¹⁴ ei pruugi olla motiveeritud, teadvustatudki, ometi näikse kujundavat kõiki seoseid, mille sisse elu takerdub. Selliste „analoogselt”¹⁵ kodeeritud sõnumite taju jääb sageli selgelt teadvustamata, ometi mõjub, kummalise ähmase paratamatusega. Elava tingitus keskkonnast paistab pindadel (*sääl kaetud päi ta seisab jalad vees / mu isand Õpetaja süngevõitu aadlik* (Üdi 1973: 55)), kuivõrd pinnad nimelt lakkamatu keskkonda seostumise kaudu kuju võtavadki (Neuman 2003: 393). Elav eristumine keskkonnast toimub kestva (kesta moodustava, kesta vahetava) pinna-loome kaudu. Mälu toimib sellises kirjelduses nii-öelda pinnavirvenduse kujul, keskkond jääb meelde mõju kaudu pindadele.

Olgugi diskreetselt kodeeritud sõnum oma täiuslikemas variandis lummuvalt ühemõtteline, ei pääseta sõnumi edasiandmisel tingimustest, mil osaleb analoogselt kodeeritud nüansse, pinnavirvendust (*Puid ei saeta maha mind ei jäeta üksi / ja see oleneb kõik ainult ühest lapsest // Aga temagi on juba ammu teadja / ja ta oskab mind teab et on habras aed / Mõni kogematus mõni lill ehk murdub / aga harva murdub kasvatus* (Üdi 1973: 58)), alati, see pinnavirvendus intensiivistab sõnumit või kummastab kihilisemaks. Mittediskursiivse

13 „Või siis: meelelahutuse asemel meele kokkupanu, nagu ta ideaalset teatrit kord iseloomustas.” (Viiding 2010: 19.)

14 „Et otsese suhtega alati kaasneb kaudne, eelmistele suhetele viitav.” (Kull 1996: 14.)

15 Mittediskursiivse läbipaistvuse kirjeldamine analoogselt kodeerituna (näiteks Weber 2001: 153, samuti Hoffmeyer 2008: 180) on võrreldav kontinuaalse, mittediskreetse mõistega Lotmanil (näiteks 2006b, 2006c).

lâbipaistvuse mõjul võib vast määratu osa kõiksugu kogemusest olla esmalt intersubjektiivne ja teadmatu. Sellise hüpoteesi kohaselt on valugi üdimalt intersubjektiivne („mis võib-olla osutuksid üheksainsaks ühiseks mureks” (Unamuno 2008: 24)) ning teadvustamine ei ole selle tingimus.

Kuivõrd kõik elav paistab läbi, on kõik elav tingimatult seoses (*rohi kasvab müüridest ja ehmatub mu nahka* (Üdi 1974: 29)), kõiksugu hingeliigutuste, kehaliigutuste vältimatu nakatavuse kaudu. Kui üks teisele paistab, ei tingi ta teises ju mitte otsust miskit tunda, pigem ikka liigutab kuidagi tahes-tahtmata, nõnda, et iga mõeldava otsustamise eel tunne alati juba toimub. Osaluse kummaline kehaline möödapääsmatus moodustab kõiksugu inimlike (keeleliste, kunstiteos-osalevate) kogemuste „biosemiootilise tuuma” (Hoffmeyer 2008: 324). Kui osaluse ka tingib väga tundlikult konstrueeritud mõju (*Üsna vaikselt jätan ennast üksi / üleöö on metsistumist karta* (Üdi 1973: 58)), mille koostis on kunstniku jaoks lâbipaistev (mil iga nüanss on teadlik), juhtub see kunstiteo vastuvõtjale ikka kuidagi samavõrd selgelt ja vaieldamatult kui lehesadu (lill ja rohi, hunt, kassipoeg, mesilane), juhtub tähelepanu sisse ja tingib tunde, tõmbab või pagendab, ehmatab, võlub. Kunstiteo mõju kihtidesse oskab tundlik tegija sisse kirjutada paljutki, oskab kirjutada hulga kihte niivõrd selgeks (*Ma unustasin ennast siia seisma. / Oi, märjas liivas juba põlvini. // On kaugel eemal tahe ennast päästa – / see minu tahe, tahmatult must lahus. / Veel kuni valge, kordan oma osa, / ja vaata imet: vajun suures rahus* (Üdi 1973: 26)), et kõik need kujunevad vastuvõtja tajus möödapääsmatuks. See möödapääsmatus ise jääb ometi nagu esmase taju faktiks („luulel – nagu ka elul – on üks vabadus: ta ei tõesta midagi” (Cioran 2002: 33)), võrreldavaks niisiis just hingamisega ja sammuga, naerutuse ja kõhkluse ja valu ja poolehoiu, kõikvõimalike hingeliigutuste tingimatu lâbipaistvusega.

Kõik, mida võimalik öelda, kui tahes konkreetselt, on, tingimatult, alati juba, ühine. Üldises, keelelises, ilmses (*kõik on oma kodudes ja luule lõpeb kohe* (Üdi 1974: 29)) ei pruugigi leiduda muud kui vaid „kollektiivsed lausumisseaded”, ei ühtki subjekti, „kõik saab kollektiivse väärtuse” (Deleuze, Guattari 1998: 59). Ükski ei kõnele vähema kui kõigi nimel, ja seejuures ei taotle ükski väljendada enam kui üksikut (*Paljajalu ootab noormees – mina / ootab kolmas viies kaheksas* (Üdi 1973: 58)). „Sisud” ja „väljendused” segunevad „ühessamas intensiivses materjalis” (Deleuze, Guattari 1998: 79), mil osaletakse „südamega”, samas otsekui võõrana (samas, 74), mil kõneldakse ja nähakse „nagu põrnikas” (samas, 111). Väljendus vormistub viisil, mis mõjub „pigem kui vormimata väljendusmaterjal”, tõmmates „pagemisjoone” (*võõruses on tiibadega raamat* (Üdi 1971c: 30)), „ükspuha kuhu” (Deleuze, Guattari 1998: 36). Sellised on igasuguse kirjanduse revolutsioonilised tingimused (samas, 60), niisiis võib-olla iga elavalt erineva lausumise tingimused. Vähemuslik kirjutus võib (*aga kas on kuulda minu rannalinnukisa* (Üdi 1974: 29)) kasutada keelt puht intensiivselt (Deleuze, Guattari 1998: 62).

Kuigi kõne kujuneb ikka juba-õeldu pinnal, niisiis seostub alati traditsiooniga, on sõna tahes-tahtmata elav, sestap konkreetne, sestap erinev. Et iga lausumine toimub sellistel tingimustel, on ilmne ja iseenesestmõistetav (*sina tunned minu igivanu stampe / minu vaikimist ja käteplaginaid* (Üdi 1971c: 34)), ja ometi paneb imestama. Võrratult konkreetse tabamine ehmatab esmalt vast ikka keele katkema, ehmatab kõne kuidagi läveliseks (*Igal pool kahises, päev oli nagu / kahekordne* (Viiding 1978: 7)). Kui võrratult konkreetse tingimustes leitakse sõna, ilmub see ikka kuidagi naeruse, kõhklevana, ilmub kihilisena viisil, et teatav pidevusläve taju jääb sõnale juurde. Jääb imestus, et ometi kõneldakse.

Läveline sõna kehtestab ikka otsekui päris uued lausumise tingimused (*Ta vaatab sageli asju, mida iialgi pole näinud, ja mina / võin heita pilgu tema silmade kaudu neile* (Üdi 1973: 29)), olgugi et mõistagi jääb paistvaks kõik möödapääsmatu tsitaadilisus, paljuhäälsus, traditsiooni-seos. Paistab ühtaegu nii kõneleja puhtsüdamlik taotlus näidata võrratult konkreetset (vaadata keele sees tõtt) kui ka need intensiivse väljendusmaterjali pagemisjoonised (traditsiooni-seose naerune kõhklus). Kõik elav paistab läbi ja võtab kuju lakkamatu pinnaloomel kaudu (*ta pärast sinule koob õige mitu laba // kinnast milles külma sa ei pelga / peseb sinu sammaldunud jalgu* (Üdi 1971c: 43)), osaleb väljendusmaterjali pagemisjoonistes, mis alati juba ühised. Sellistel tingimustel, mil osalus on möödapääsmatu, muutub näiteks valemamine (*kümme valenime suutsin välja mõelda / kõik see kestis pikki õõnsaid minuteid* (Üdi 1971c: 65)) teoreetiliselt võimatuks.

Kõike lausumist saadab mittediskursiivne pinnavirvendus, mida viimseni kontrollida ei õnnestu ka kõige oskuslikumal kõnelejal, kes (ideaaljuhul) võiks ju koostada sõnumi (*mõned laulud laulge vennad teid on vähe / laulge päriselt ükskõik kui valesti* (Üdi 1971c: 69)), mis on niivõrd selge, et hulk mõju kihte ongi sel samased, sõltumata kuulajate elulugude, elulootuste (ja sedakaudu esmase taju) määratust erinemisest (*neist joontest võib lugeda / palju, kuid kõik peab endale jätma* (Üdi 1973: 29)). Olgugi vast mõeldav ka, et mittediskursiivse pinnavirvenduse mõju võib kõneleja ise tajuda niisama selgelt kui kes tahes teine, et sestap tuleks tunnistada võimalikuks ka kunstitegu täiusliku vastutustundega. Otsekui oleks võimalik painutada keele (teatri) alati-juba-ühine pind (atmosfäär) niivõrd selgelt, et seletamatu äratundmine, mis ses osalejatele juhtub, ongi sama.

Kirjandus

- Bahtin** 1975 = Михаил Бахтин, Слово в романе. – Михаил Бахтин, Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва: Художественная литература, lk 72–233.
- Bergson, Henri** 2006 [1889]. Essee teadvuse vahetutest andmetest. Tlk M. Ott. (Avatud Eesti Raamat). Tartu: Ilmamaa.
- Bergson, Henri** 2009 [1900]. Naer. Essee koomika tähendusest. Tlk M. Ott. (Avatud Eesti Raamat). Tartu: Ilmamaa.

- Cioran, Emil** 2002 [1949]. Lagunemise lühikursus. Tlk L. Tomasberg. (Avatud Eesti Raamat). Tallinn: Vagabund.
- Deleuze, Gilles, Félix Guattari** 1998 [1975]. Kafka. Väikese kirjanduse poole. Tlk H. Krull. (Avatud Eesti Raamat). Tallinn: Vagabund.
- Dostojevski, Fjodor** 1975 [1869]. Idioot. Tlk M. Sillaots. (Varamu). Tallinn: Eesti Raamat.
- Hoffmeyer, Jesper** 2008 [2005]. Biosemiotics. An Examination into the Signs of Life and the Life of Signs. London: University of Scranton Press.
- Holquist, Michael** 2001. Preface. – The Novelness of Bakhtin: Perspectives and Possibilities. Eds. J. Bruhn, J. Lundquist. Museum Tusculanum Press, University of Copenhagen, lk 7–9.
- Kierkegaard, Søren** 1998 [1843]. Kartus ja värin. Meeliülendavad kõned. Tlk A. Alas. (Avatud Eesti Raamat). Tallinn: Vagabund.
- Kierkegaard, Søren** 2006 [1849]. Surmatõbi. Tlk J. Pärnamäe. (Avatud Eesti Raamat). Tartu: Ilmamaa.
- Kierkegaard, Søren** 2007 [1843]. Võrgutaja päevaraamat. Tlk J. Pärnamäe. (Avatud Eesti Raamat). Tartu: Ilmamaa.
- Kierkegaard, Søren** 2008 [1844]. Ängi mõiste. Tlk J. Pärnamäe. (Avatud Eesti Raamat). Tartu: Ilmamaa.
- Krull, Hasso** 1991. Vähem osa. – Vikerkaar, nr 10, lk 85–89.
- Krull, Hasso** 1998. Jüri Üdi, Juhan Viiding ja eesti luule. – Jüri Üdi, Juhan Viiding, Kogutud luuletused. Koost H. Krull. Tallinn: Tuum, lk 585–620.
- Krull, Hasso** 2000. Läveline Mudist. – Hasso Krull, Millimallikas. Kirjutised 1996–2000. Tallinn: Vagabund, lk 243–248.
- Krull, Hasso** 2007. Saateks. – Jüri Üdi, Tiibadega raamat. Tallinn: Tänapäev, lk 151–153.
- Kull, Kalevi** 1996. Biosemiootika: märkmeid sissejuhatuseks. – Elu keeled. (Schola Biotheoretica, XXII). Tartu, Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 8–19.
- Kõiv, Madis** 1995. Kolm tamme. (Studia memoriae, 3). Tallinn: Õllu.
- Lotman, Juri** 2006a [1972]. Luule ja proosa. – Juri Lotman, Kultuurisemiootika. Tekst – kirjandus – kultuur. Tlk P. Lias. Tallinn: Olion, lk 45–57.
- Lotman, Juri** 2006b [1981]. Retoorika. – Juri Lotman, Kultuurisemiootika. Tekst – kirjandus – kultuur. Tlk I. Soms. Tallinn: Olion, lk 186–211.
- Lotman, Juri** 2006c [1991]. Kirjandus ja mütoloogia. – Juri Lotman, Kultuurisemiootika. Tekst – kirjandus – kultuur. Tlk I. Soms. Tallinn: Olion, lk 273–298.
- Merleau-Ponty, Maurice** 1964 [1952]. Indirect Language and the Voices of Silence. – Maurice Merleau-Ponty, Signs. Trans. R. McCleary. Evanston: Northwestern University Press, lk 39–83.
- Merleau-Ponty, Maurice** 2003 [1995]. Second Sketch (Third Course: The Concept of Nature, 1959–1960: Nature and Logos: The Human Body). – Maurice Merleau-Ponty, Nature. Course Notes from the Collège de France. Trans. R. Vallier. (Northwestern University Studies in Phenomenology and Existential Philosophy). Evanston, Illinois: Northwestern University Press, lk 216–220.
- Neuman, Yair** 2003. How deep is the surface? A theoretical framework for understanding meaning-making in living systems. – Foundations of Science, Vol. 8, lk. lk 393–415.
- Pedersen, Bertel** 1974. Fictionality and authority: a point of view for Kierkegaard`s work as an author. – MLN, Vol. 89, No. 6, Dec., lk 938–956.

Põldmäe, Jaak 1974. Abimaterjale poeetika kursuse juurde I. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

Runnel, Hando 1975. Jüri Üdi sõnakunst. – *Looming*, nr 1, lk 162–166.

Unamuno, Miguel de 2008 [1913]. Inimeste ja rahvaste traagilisest elutundest. Tlk R. Lias, J. Unt. (Avatud Eesti Raamat). Tartu: Ilmamaa.

Undusk, Jaan 1998. Maagiline müstiline keel. (Oxymora, 2). Tallinn: Virgela.

Viiding, Elo 2010 [2008]. Juhan Viidingu eitamine. – Juhan Viiding, eesti luuletaja. Artikleid, esseid, mõtisklusi; bibliograafia. Koost M. Laak, A. Piltv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, lk 17–28.

Viiding, Juhan 1978. Ma olin Jüri Üdi. Tallinn: Eesti Raamat.

Viiding, Juhan 1980. Elulootus. Tallinn: Eesti Raamat.

Viiding, Juhan 1983. Tänan ja palun. Tallinn: Eesti Raamat.

Viiding, Juhan 1991. Osa. Tallinn: Eesti Raamat.

Weber, Andreas 2001. Cognition as expression. On the autopoietic foundations of an aesthetic theory of nature. – *Sign Systems Studies*, Vol. 29, No. 1, lk 153–168.

Üdi, Jüri 1971a. armastuslaul; tagasiarmumine; kogemata; Viivile. – *Noorus*, nr 7, lk 19–21.

Üdi, Jüri 1971b. Aastalaat. – Joel Sang, Jüri Üdi, Toomas Liiv, Johnny B. Isotamm, Närvitrikk. (Loomingu Raamatukogu, 17). Tallinn: Perioodika, lk 23–45.

Üdi, Jüri 1971c. Detsember. Tallinn: Eesti Raamat.

Üdi, Jüri 1973. Käekäik. 1972–1973. (Loomingu Raamatukogu, 33). Tallinn: Perioodika.

Üdi, Jüri 1974. Selges eesti keeles. Tallinn: Eesti Raamat.

Üdi, Jüri 1975. Armastuskirjad. (Loomingu Raamatukogu, 22). Tallinn: Perioodika.

Liisi Rünkla – Eesti Humanitaarinstituudi doktorant, kultuuride uuringute erialal. Ta uurimishuvi on seotud otsustamatuse teooriate, ökosoofia ja eesti kirjandusega.

E-post: liisi.runkla@tlu.ee

Keywords: polyphony, laughter, singularities, undecidability, Søren Kierkegaard, Jüri Üdi

On Laughter, Truthfulness, and Hooliganism as Unfolded in the Writings of Jüri Üdi

Liisi Rünkla

The writings of Jüri Üdi (alter ego of Estonian poet and actor Juhan Viiding, from 1968 to 1978) display the reality of something that could be referred to as a joyful dimension of anguish. Using four different (yet connected) conceptual frames, this study seeks to observe how that dimension is created through play with and within words.

Hando Runnel (1975) has described Jüri Üdi's word artistry as walking on language. From this description and others, Hasso Krull has derived the concept of decentred affirmation (1998), as pure expression (1991), encouraging one to thus consider the process of expression as essentially conditioned by language.

In biosemiotic intuition, language use is considered as unconditionally transparent as any other living process, while life tends to express in its current form all of its memory (its history of creating surfaces). To some extent, the works of Mikhail Bakhtin (1934, and others) have already deeply inscribed this intuition into the discourses of literary theory, observing how language use is ever polyphonic, therefore polylogical; keeping several voices in play, at once laughing and true to its most deeply cherished ideals; tradition-bound; always already to quote another, in anticipation of the other's response.

This study is intentionally written in an elusive manner, deeply influenced (perhaps indirectly as well via Franz Kafka and Jacques Derrida) by Søren Kierkegaard's incessant emphasis (1843) on singularities ever introducing ruptures in language-bound life, inventing thresholds, drawing lines of flight via paradox, via the absurd, and by the beautifully exemplary manner in which Kierkegaard's pseudonymous discourse embodies undecidability.

This study does not seek to explain how the writings of Jüri Üdi perplex or enchant. Perplexed and enchanted, this study focuses rather on subjects of a more general nature, such as the conditions of writing (truthfully, through laughter) as observed within ecosophies of non-linguistic, pre-iconographic life, of singularities, of impersonal individuations, of undecidabilities. Keeping the writings of Jüri Üdi in mind, this study sketches the outlines of an ecosophy on which poetry is incessantly in the process of commenting, while never actually intervening as an object of research. Rather, poetry inspires as knowledge of how it feels to live and to understand.

Writing as an actor's work requires participation of a kind that seems to be precisely explicated in an early designation of the role of Jüri Üdi as the chant of a realist angel ("realistliku ingli laul", 1968). Thus, this study is merely an adventure seeking to understand that particular designation, drawing support from some inspiring patterns of inventing concepts between philosophy and life.

Liisi Rünkla – doctoral student in studies of cultures at the Estonian Institute of Humanities, Tallinn University. Her main research interests are theories of undecidability, ecosophies, and Estonian literature.

E-mail: liisi.runkla@tlu.ee